

“La conversió és la llibertat en estat pur”

Míkel de Epalza acaba de guanyar el Premi Nacional de traducció per la seua versió de l'Alcorà (Editorial Proa), la primera que es fa íntegrament al català. Un treball que ja va ser guardonat l'any passat amb el Premi Ciutat de Barcelona, també en la modalitat de traducció.

Míkel de Epalza (Pau, França, 1938) és catedràtic d'Estudis Àrabs i Islàmics a la Universitat d'Alacant. Al seu darrere hi ha una trajectòria acadèmica impecable de professor –sempre dins del camp de la islamologia– que passa per Barcelona (1965), Lió (1968), Tunis (1971), Alger i Orà (1973), Comillas-Madrid (1974), Autònoma de Madrid (1976), i, finalment, Alacant, del 1979 ençà. La seua traducció de l'Alcorà és, sens dubte, la seua obra *magna*. Una obra en què ha esmerçat més de vint anys d'estudi i reflexió, i més de cinc de col·laboració gairebé diària amb els professors Josep Forcadell i Joan M. Perujo, també de la Universitat d'Alacant.

—Sorpren que la primera traducció íntegra de l'Alcorà al català l'haja feta un basc resident a Alacant.

—La meua biografia és la d'un exiliat que es troba sempre a gust a tot arreu. Vaig viure només dos anys al País Basc, dels deu als dotze anys, perquè van destinar el meu pare a les Balears: per nacionalista basc i per republicà. No tenia cap procés obert, però era funcionari de la Diputació foral de Biscaia. Jo sóc d'origen basc. I, per educació, de cultura francoespanyola. I m'han donat el premi per fer una traducció de l'àrab al català. Aquesta és la meua carta de presentació: tinc orígens diferents i m'he educat amb la sensació d'estar sempre a l'exili. Però sempre em sento a gust al país on sóc. A Pau, a Bilbao, a Mallorca, a Barcelona, a Tunis i a Alacant.

—Aquests “orígens diferents” van fer que s'interessara per l'islam?

—Sí, sobretot pel que fa a les qüestions religioses. Perquè quant a les qüestions polítiques... són les que més incomprendions, polaritzacions i agressivitats produeixen... Sempre he procurat comprendre les coses. No posicionar-me. Hom té les seves opinions religioses, polítiques, etc., però... en la universitat em trobe molt a gust. Perquè el que has de fer és comprendre, aprendre i ensenyar. És a dir, veure les coses amb un principi positiu. Com menys comprens una cosa, més ganes i curiositat tens de conèixer-la. I una vegada la coneixes, més ganes tens d'ensenyar-la. I això ho permet l'ambient universitari. Aquest fet podria explicar el meu interès no sols per les qüestions religioses, sinó per tot allò que en principi m'és aliè.

—I per què va triar precisament la islamologia i no el judaisme?

—Quan era estudiant de filosofia vaig trobar l'oportunitat de ser professor d'història de les religions. I, llavors, vaig pensar: quina és la religió que tenim més a prop? L'islam. Perquè el judaisme ja el coneixem, forma part dels antecedents del cristianisme, tot i que ara com ara això ha canviat una mica. El cas és que la filologia semítica no m'interessava tant. L'islam està a només dos-cents quilòmetres d'Alacant. I a més, forma part de la nostra cultura: del passat, però també del present, d'un veïnatge, de musulmans estrangers i de musulmans d'Alacant.

—Però què en queda, realment, de la cultura islàmica al nostre territori?

—[Sospira.] Hi ha una cosa que és evident. Els números. El sistema numeral decimal és un sistema que

comença de dreta a esquerra: unitats, desenes, centenes, milers... La nostra escriptura, en canvi, és d'esquerra a dreta! Però els números, no. I no em refereixo tant a la grafia del número com al valor. Són números de posició.

—I en què som diferents?

—La realitat del segle XXI és que en tot el món tenim si fa no fa la mateixa cultura. Hi ha llengües diverses, classes socials diverses, nacionalitats diverses, sentiments religiosos diversos... Però el noranta per cent de la gent vivim en una situació urbana molt semblant. O sigui, que les diferències són cada vegada menys importants. Si es volen remarcar les diferències és per amagar alguna cosa, com ara les diferències de classe social. Un *senyorito* del Marroc s'entén perfectament amb un *senyorito* d'aquí. En canvi, els marginats del Marroc són inassimilables en la nostra societat. Però aquí també en tenim, de marginats. Es a dir, que les possibilitats d'integració ben sovint depenen de la classe social.

—És cristiana la nostra societat?

—En una part. En aquests moments no hi ha gaires ganes de mostrar els nostres ingredients cristians. Ara, a uns quants. Hi ha graus de cristianisme. I què ens n'ha quedat, del passat àrab? Petges. Tot i que hi ha filòlegs catalans que de tan puristes com són rebutgen qualsevol tipus de manlleu procedent de l'àrab. Prefereixen els gal·licismes, com ara *cul de sac* a *atzucac*. I hi ha l'antroponímia i, sobretot, la toponímia. Cal tenir en compte que una part important dels noms dels pobles dels Països Catalans provenen de l'àrab. El que succeeix és que alguns d'aquests noms no són tan perceptibles com uns altres, per tal com s'hi troben amagats, ben sovint, darrere d'un mot aparentment català. Si aquesta llengua ha estat cinc segles a casa nostra, és normal que hi hagi deixat alguna petja. I això t'ho trobes a tota la Romània peninsular. Hi ha gent, però, que no en vol saber res, d'aquest llegat àrab.

—Creu que la seua traducció de l'Alcorà podria contribuir a fer de pont entre Occident i l'islam?

—L'Alcorà és un text religiós, i, per tant, s'ha de llegir en clau religiosa per entendre'l. Ara, què significa això? Quan Jordi Pujol em va felicitar ara fa un any amb motiu del lliurament del Premi Ciutat de Barcelona de traducció, em va dir: "I ara ens farà a tots musulmans." Això era una broma, evidentment, però amb aquella frase volia dir molt més que això. La gent que s'acosta a l'islam, en principi, s'acosta a l'enemic. Per això hem doblat els alumnes aquest curs en l'assignatura d'islamologia que imparteixo al Departament de Filologies Integrades de la Universitat d'Alacant. L'any passat vaig rebre el Premi Ciutat de Barcelona pel mateix motiu que fa trenta-cinc anys, quan me'l van concedir per la traducció de la *Tuhfa* d'Anselm Turmeda. El cas de Turmeda és significatiu perquè es va convertir del cristianisme a l'islam. És un prototip de convers. Estimat pels musulmans i avorrit pels cristians. En trenta-cinc anys de diferència, em trobo amb dues reaccions de conversió parlant de l'islam.

"Hi ha filòlegs catalans que, de tan puristes com són, rebutgen els manlleus àrabs"

—Què aporta la seua "versió" de l'Alcorà?

—Anteriorment a la meua, n'hi havia dues traduccions més. Una primera feta del llatí, i no directament de l'àrab, al segle XIV, avui perduda. I la segona era una petita selecció, en forma d'opuscle, d'alguns versicles de l'Alcorà feta per una associació de musulmans per commemorar el centenari de la fundació de la Comunitat Internacional Ahmadiya de l'Islam, del Caixmir. Aquesta associació va voler traduir aquells versicles a cinquanta llengües, entre les quals hi havia el català, però aquesta traducció

tampoc no era directa de l'àrab, sinó de l'anglès. El meu repte era no fer en català el que s'havia fet en altres llengües. Volia fer una traducció innovadora, que acostés els catalanoparlants que no saben l'àrab al text original, volia fer una traducció pròxima al lector. I això m'ha costat vint anys de reflexió i d'estudi. Perquè la llengua catalana, quan parla de temes religiosos, com ara l'Alcorà, està profundament cristianitzada.

—I com s'ho ha fet per arribar al seu objectiu?

—Amb un vocabulari que no respecta les fórmules morfològiques àrabs. Es tractava d'aconseguir que els continguts passessin al català de la manera més clara i entenedora possible. Si hi havia un verb àrab que necessitava tres verbs catalans, calia posar-hi els tres verbs. No és una traducció feta al peu de la lletra. Potser per això és l'única traducció que no "grinyola". Perquè hi hagués fluïdesa, calia procedir d'aquesta manera.

—Quina ha estat l'aportació dels seus col·laboradors?

—Valuosíssima. Les aportacions dels dos professors de la Universitat d'Alacant que hi han col·laborat amb mi, Josep Forcadell i Joan M. Perujo, han estat molt útils. Durant cinc anys ens vam reunir setmanalment. Jo els expressava quin era el nivell de llengua que volia, i ells trobaven les fórmules lingüístiques que millor s'hi adeien. Ha estat un treball d'equip molt interessant. Discutíem els conceptes i miràvem de trobar la forma musical més adient. Després hi havia el repte de trobar un llenguatge literari. Perquè l'Alcorà té un cert nivell literari, no és poesia però tampoc no és prosaic; si fa no fa és una cosa semblant a la prosa poètica. I aquesta prosa poètica no es podia imitar. S'havia de trobar un català amb nivell literari, una musicalitat, una forma tipogràfica entre el vers lliure i la prosa poètica. A través d'un sistema rítmic, el pentapeu, que no és dels versos més coneguts i utilitzats per la literatura catalana, però que jo ja havia vist en Anselm Turmeda.

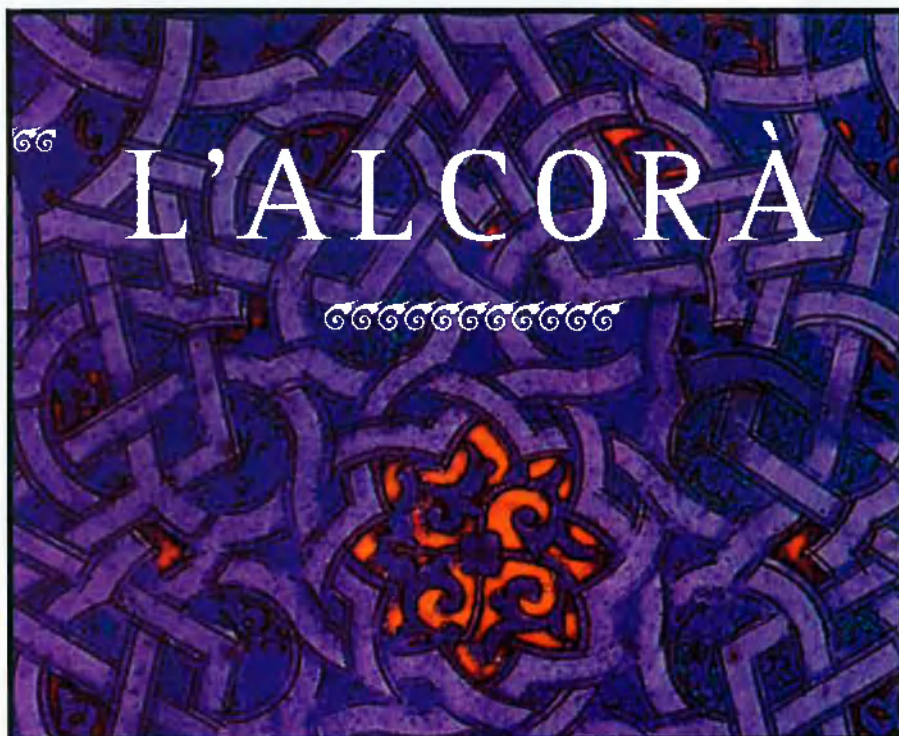
—I com va aconseguir aquesta musicalitat?

—A la manera, per exemple, de les estrofes que fa servir Turmeda a l'“Elogi dels diners”: “Diners tornen los malalts sans/ moros, jueus e crestians/ lleixant a Déu e tots los sants/ diners adoren.” Jo crec que aquest tipus de composició contribueix a comprendre l'Alcorà a un altre nivell, que no sols és el del vocabulari i els sentits, sinó també el d'un estil literari. I hi havia un tercer nivell. Perquè l'Alcorà és un text religiós, d'una religió molt pròxima al cristianisme: semítica, hel·lenística, molt semblant en el to a la Bíblia. Però no a qualsevol llibre de la Bíblia. Calia escollir els llibres que els cristians catalans coneixen perquè llegeixin l'Alcorà amb la mateixa actitud que ho fan els musulmans.

—I quins són els llibres cristians equiparables a l'Alcorà?

—*Els Psalms*, perquè són llibres de saviesa. Són llibres que fan reflexionar, llibres d'exhortació. L'Alcorà no és un text narratiu, tot i que té narracions. Si es llegeix com una narració és avorrit. Cal interrompre'n regularment la lectura per reflexionar. Té un component de meditació i de reflexió. Per això la tipografia és tan important. Les sures en què es divideix l'Alcorà estan al seu torn dividides en paràgrafs per incitar a la reflexió. De manera que l'Alcorà es pot llegir començant per qualsevol pàgina, per fer-ne després la reflexió corresponent. No he volgut posar notes a peu de pàgina, sinó claudàtors explicatius, per fer veure que no hi ha una translació plena, pel que fa a la semàntica cristiana i musulmana.

Per exemple, quan surt Ax-Xaitan, no el traduïm per Satanàs, perquè això seria cristianitzar massa el concepte. Perquè Ax-Xaitan és, per entendre'ns, l'equivalent musulmà del nostre dimoni, però no és exactament igual. Per això poso entre claudàtors l'original, perquè no té exactament el mateix sentit, no hi ha una correspondència semàntica al cent per cent.

Dalt, portada de l'Alcorà, traduït per Mikel de Epalza (a sota), oficialment catedràtic d'Estudis Àrabs i Islàmics de la Universitat d'Alacant.

—Què és el que ens fa por de l'islam?

—Hi ha molta polarització pel que fa al sentir de les diferències. Però també hi ha molta curiositat per l'“enemic”. És l'atracció envers el desconegut. Crec que tant l'Alcorà com la religió musulmana es poden llegir en un sentit positiu, que és el que mirem de transmetre a la universitat. La meua traducció pot contribuir a la comprensió mútua entre cristians i musulmans. Aquest llibre encoratja a respectar l'altre. I això s'oposa als dualismes de les conversions. Perquè és evident que hi ha un rebuig de la conversió.

—Una societat secularitzada com l'occidental té por de les conversions?

—L'home és capaç de triar fins i tot la salvació eterna, que és la conversió. La conversió és la llibertat en estat pur. És trencar o poder trencar l'*statu quo* i ser conscient que es tria. Per a la gent que no reconeix que els homes són lliures, això és un problema. Per això les paraules de Jordi Pujol no eren innocents. És la por a valorar l'altre. El fet de no poder dir res de bo de l'altre sense qüestionar el bo teu.

Juli Capilla